

SALAMON NÁNDOR

Nem pusztán „egy” a „sok” közül...

Párkányi Raab Péter József Attila szobra Sopronban

A *Kortárs Művészeti Lexikon* névcikkének szerzői – Párkányi Raab Péter szobrászi teljesítményét mérlegelve –, kellő bátorságról téve tanúságot, már megjelölték az éppen csak Krisztusi életkorba lépő művész főműveit. „A klasszikus szabályok szellemében megformált, robbanó feszültséggel telített, szenvedélyes érzelmekkel átitatott” három nevesített alkotás egyike az 1933-ban készített *Lassított lónézés*, amely manapság Sopronban, a Körmendi Galéria hátsó, udvari traktusában uralja a teret. A „jelképivé emelkedett magánemlékmű” (Wehner Tibor) az Új utcai, szépen felújított kis palota boltozatos kapuívének keretében könnyen felfedezhető s meghökkentő, elkerülhetetlen látványt nyújt. Nem okoz gondot az érdeklődők számára az alkotó kilétének megtudakolása sem. Sopron, a galéria jóvoltából valóban korszakos jelentőségű Párkányi-szoborral büszkélkedhet.

Már kevésbé tudott, hogy ugyancsak a „Hűség városa” őrzi a Palócföldről indult szobrász első, köztéren felállított munkáját, az 1988-ban felavatott József Attila bronz portrét. A mű nemcsak a sikeres pályakezdés okán érdemel visszatekintő figyelmet! Szervesen illeszkedik ama, hagyományos sémákkal szakító sorozatba, amelynek korai jele Melocco Miklós 1972-es, gipszben maradt, deheroizáló József Attila büsztje.

Mielőtt közelebbről szemrevételeznénk a soproni költőszobrot, talán nem érdemtelen – a jubileum esztendejében különösen nem! – a teljesség igénye nélkül áttekinteni a költő alakjának, életművének szobrászi ábrázolás-történetét. „Szobra áll utcákon, köztereken” – írta Fodor András –, mert az életművét kisajátító „proletár utókor”, nem respektálva a költő kívánságát: „ne ünnepelje bennem senki hőségét”, minden eszközzel igazolni akarta az összetartozás tényét. A második világháború után rendre falra kerültek az életrajz stációit jelölő emléktáblák, teret foglaltak az arcvonásait leképező portréi, egész alakos „emlékművei”.

A hetvenes években még biztosan állt Balatonszárszón az a hősie kiállítású, a szocreál jegyeket erősen kidomborító, öntudatos „nadrágos embert” ábrázoló szobor, amelynek alkotóját, elhelyezésének időpontját nem sikerült kiderítenünk. Képet Fodor András népszerűsítő életrajzi kötete őrizte meg, azzal a megjegyzéssel: „A második világháború után állították és később rongálódott meg.”. Elképzelhető, hogy ez volt az első József Attila szobor?

Az viszont bizonyosnak látszik, hogy az első domborműves emléktáblát Csillag István (1881–1968) faragta ruskicai márványból, amelyet négy évvel később helyeztek el az V. kerületi József Attila utca 2. számú ház falán. Két év múltán Beck András hányatott sorsú, „üresen pózoló proletár” (Prohászka László) alakjába

kényszerített szobra találta meg helyét a főváros XIII. kerületében, a költő nevét viselő téren.

Születésének 50. évfordulóján készült az a domborműves emléktábla, amelyet Pándi Kiss János (1905–1981) vésett kőbe. A Mester utcai iskola falára rögzített kőlapon – a költő karakteres profilja alatt – olvasható szöveg lényegi mondandója: „népünk nagy költője 1902–1914-ben iskolánk tanulója volt”. Névadó szobornak rendelték meg Rajki József (1894–1963) műterméből az Orosházán avatott portrét 1956-ban. Öcsödön testes gránithasábra tett szigorú tekintetű fej emlékeztet a gyötrelmes, a költészetére mégis jótékonyan ható, lelenc sorban töltött két esztendőre.

Az életút egészét tekintve, stációjelző szándékot testesít meg az időben egymást követő makói és szegedi szobor. Mindkét délalföldi város eltérő színezetű és hatású, mély nyomokat vésett a költővé érés kínjaival viaskodó ifjú lelkébe. Makó szellemi légkörében ismerték fel és részesítették baráti segítségben, kibomló tehetségét. Értő, segítő barátok Szegeden is álltak mellette, de „az egyetem fura ura” kétségek közé taszította.

Tar István (1910–1971) állami megbízásra 1957-ben felállított szobra nem a „Derekamban tizenhétéves izmok ringatóznak” mosolygós, sima arcú költőjét emelte talapzatra. A ma új helyen álló szoboralak a korszak követelményei szerint, kemény kiállítású, dús bajuszú, korosabb, dacos figuraként ábrázolja a költőt. (Másodpéldánya a veszprémi Vetési Gimnázium előtt áll – 1989 óta!). A szegedi egyetem, mintegy korigálendő a költő megalázását, 1963-ban homlokára írta nevét. A következő évben pedig felavatták Varga Imre másfeles nagyságú József Attiláját. A központi egyetem sarka közelében, a Dugonics térre tekintő alak kiállása ellenkezést, dacot fejez ki, de sem a kompozíció, sem a mintázás nem minősíti magasabbra sem a szobrász életművében, sem a korszak közhelyes szobrai sorában az átlagnál.

Újabb kerek évforduló inspirálhatta a szülőházára – Gát u. 3. – helyezett emléktáblát (Kovács Ferenc 1926–1990). Sóváry János (1895–1966) mészkőből faragott, kihajtott ingű portréját ugyancsak 1965-ben állították posztamensre a Villányi úton.

Kis Sunyi István (1936–) vörös márványból faragta ki (1967) az Ózdon 1970-ben emelt arcmását. Radó Károly (1925–) kőszobrát Esztáron, Lisztes István (1942–) bronz büsztjét Szigetszentmiklóson állították föl 1972-ben. Kő Pál (1941–) domborművét a salgótarjáni megyei könyvtár őrzi (1972).

József Attila alakja, szellemiségi szobrászaink közül talán Melocco Miklóst érintette meg legmélyebben s készítette a megkövesült hősfogalom plasztikai átértékelésére, új sejtések kifejezésére. Ennek egyik, első – a Párkányi szobor lényegének megértését segítő – eredménye a már említett gipszportré. Az 1972-ben született arcmás „elragadtatott, nem evilági mosolyával, hunyt szemével tulajdonképpen a történelmi-irodalomtörténeti igazságot billenti egyensúlyba, amikor a sok győztes József Attilával ellentétben, azt a költőt állítja elénk, aki végül is a küzdelemben felmorzsolódott, öngyilkos lett” (Kernács Gabriella). Varga Imre (1923–) Margit-szigeti – ellopott! – kalapos József Attilája (1974) ugyan óvatosabban, de szintén hőst tagadó szándékot tár fel, emberi közelségbe hozva „modelljét”. „A feszülten befelé figyelő, hallgatódzó költőt mutatja meg a »nagyon fáj« pillanatában” – jellemezte Harangozó Márta – „szorosra húzott nyakkendője, ruházata expresszív mintázásával fokozza az arc zaklatottságát”. Fejtartása, arcvonásai kiemelik karakterét, egyúttal a megbántottság jelképévé emelik a művet.

Hosszabb pauza után, 1980-ban Marton László (1925–) *A Dunánál* című kompozíciója fordította a figyelmet a költő szobrászi ábrázolásai irányába. József Attila nagy verskompozícióját az áramló víz, a rakparti lépcsősor látványa ihlette. A szobrászművész a költemény és az ismert kezdősorra – „A rakodópart alsó kövén ültem” – rímelő fotográfia szintézisét teremtette meg művében. Értelemszerűen, nem ragaszkodott a fénykép „élethű” átmásolásához, a plasztikai átírás életszerűsége mégsem tagadható. „Megjelenése” az országház eklektikus környezetében indulatokat kavart a kritikusok körében. „Méltatlan József Attilához”, „Nem ilyen volt”, – feszültek ellene a bíráló hangok. „Félreértett popos hangvétel”, – olvasható másutt. „Nem elsősorban a hasonlóság, hanem az emlékezés és az emlékeztetés gesztusa a domináns” – védi meg elfogulatlanabb méltatója, Tasnádi Attila. Monográfusa, Heitler László erőteljes felütéssel bizonyította, hogy Marton László nem a pózoló hős, de nem is a gyötrelmekből megviselt, „hanem erős, higgadt és a közönségért felelősséget érző és vállaló ember” képviselőjét „ültette le” a folyó partjára.

A nyolcvanas évtizedben egymást követték az újabb József Attila monumentumok. Melocco Miklós (1935–) két, méreteiben is jelentős művel folytatta a költő szellemének megidézését. Komlóra „oltárt” (1982), Mezőhegyesre emlékművet (1983) alkotott. Abonyban Somogyi Árpád (1926–) portrészobrát avatták (1984). Riger Tibor (1940–) büsztjét Nagyivánban (1986) állították föl, míg Győrben szimbolikus emlékplasztikát készített (1988).

Hevenyésznet szemlénket itt le is zárhatjuk, hiszen a soproni szobor születési esztendejéhez érkeztünk. Néhány további alkotásról mégis meg kell emlékeznünk. 1998-ban Balatonszárszón új emlékművet avattak. Ortutay Tamás a tragédia kimenetelében „szerepet játszó” vasúti elemekből – mozdonykerék, sín, bazalt – és betűkből építette fel szöveges térplasztikáját.

A József Attila centenárium ismét a költő megbecsülését, tiszteletét kifejezni szándékozó alkotások születéséhez járult. A sírkerti emlékmű avatása a különféle huzavonák miatt ugyan eltolódott, de az elkészült munkák némileg feledtetik a hivatalok ez ügyben tanúsított késlekedését, a felállítások helyszíne pedig több, mint érdekes.

A fénykorában munkásváros Csepelen egyféle „hazatérést” is szimbolizálhat Kaubek Péter (1942–) Jedlik Gimnázium elé helyezett arcmása. Moszkvában, a Világirodalmi Könyvtárban Heine, Mistrál és más jelesek „társaként” avatták fel Janzer Frigyes (1939–) mintázta mellszobrot. Szilágyi Ákos szerint, „a költő kevésbé ismert arcát, a kései korszak, a *Nagyon fáj* költőjét öntötte bronzba”.

Viszontagságos utat tett meg – alkotójához hasonlatosan! – Wagner Nándor egész alakos József Attila kompozíciója. A legendárium szerint, a nagyváradi születésű, Japánban elhunyt szobrász már az ötvenes években kitűnt e munkájával, amely pályázaton második díjat nyert Budapesten. Most, az eredeti gipszminta alapján – özvegye támogatásával – bronzba öntötték. Felavatására először a Petőfi Irodalmi Múzeum kertjében került sor. Végleges helyére, Nagyváradra, az alapítvány ajándékként és segítségével került. A lendületesen lépő, fejét elgondolkozva lehajtó figura a költő és a művész egyaránt gyakori, helyváltoztatásokkal kísért életét érzékletesen emeli jelképi értelművé.

A lillafüredi Erzsébet sétányon avatták fel ugyancsak ez évben Varga Éva (1949–) támaszkodó, egész alakos emlékszobrát. Jeles pillanatot, vers születését

idézi. József Attila az 133-as nevezetes írótalálkozó ideje alatt itt írta az „elfutó Szinvapatak” mellett az *Ódát*. A kőpárkánynak dőlő, átszellemült költő tartása, tűnődő arckifejezése az ihlet állapotát sugározza. Alkotója sikerrel küzdötte le a plasztikai sokadalom nyomán kialakult sémákat s némileg új megközelítésben, de mindenképpen rokonszenves emberi mivoltában állította földre a szerelmes valómást szenvedélyes verssorokba rendező költőt.

Mindezek fényében megállapíthatjuk, hogy Párkányi Raab Péter soproni portré- emlékműve nem pusztán „egy” a „sok” közül, hanem tipológiai szempontból jelentős alkotás. Értékét csak emeli, hogy egy máris tekintélyes életmű nyitódarabja, amely már előre sejtette a jószerivel még el sem indult fiatal művész(jelölt) azóta teljességgel igazolódott szobrászi kvalitásait. Az meg csak amolyan jelképszerű ráadás, hogy a „Civitas Fortissima” szülötte szobrászművész első köztérre került munkája a sorstárs „Civitas Fidelissima” a költő tiszteletéhez kapcsolódó kultuszhelyét jelöli.

A ma már „Városunk díszpolgára” címmel (is) elismert alkotó Balassagyarmaton született 1967-ben. A kitüntetés átgondolt várospolitikai döntést fémjelez: a hűség jutalma! A hír szárnyára kapott sikeres ifjú mester ugyanis bőven részelteti „kincseiből” az otthoniakat. Több, helyi vonatkozású szobra (Szondi György, Fráter Erzsébet, Civitas Fortissima emlékmű) áll a városban, amelynek érmet tervezett, ott kiállítási díjakat nyert.

Tehetségére korán felfigyeltek tanárai. A főiskolára kerülve, csakhamar nyilvánvalóvá vált, hogy a Varga Imre, Melocco Miklós, Schaár Erzsébet és Kő Pál képviselte figuratív, „a nagy léptékben gondolkozó szobrászi szemlélet képviselőjeként lépett fel” (Wehner Tibor). Alig kezdte meg stúdiumait – első évfolyamos és húsz éves! –, amikor értesült a soproni József Attila utcában működő tanintézmény kezdeményezéséről. A Magyar Képzőművészeti Főiskola hallgatói részére kiírt pályázat a parkosított udvaron felállítandó József Attila mellszobor mintázását tűzte feladatul. A megbízást Párkányi Raab Péter főiskolai hallgató első díjas műve nyerte el.

Az ilyenkor szokásos járulékos munkák – hely kijelölése, környezet kialakítása – után 1988-ban talpazatára emelték a szobrot, megtörtént az avatása. A következő esztendőben az iskola és nevelőotthon felvette a költő nevét, ezzel megerősödött kultuszának ápolása. Kétévenként szavalóversenyt rendeznek, megkoszorúzzák ünnepség keretében a József Attila szobrot. Haláláig Fodor András József Attila-díjas költő patronálta a rendezvényt, látta el a zsűrielnök tisztét. Halála után a szobrok közelében emlékkövet helyeztek el tiszteletére.

A „soproni” József Attila ezzel együtt sem a hivalkodás szobra, nincs kiteve a mindennapi forgatagos életből fakadó közönynek. Az Alsólöverek villái között meghúzódó, enyhén lejtő, gondozott parkot az intézmény épületei, kerítése övezi. A fák, bokrok, örökzöldek, tisztások a csendet őrzik. A két épületet összekötő sétány közelében dús lombú cserjecsoport rajzol háttérrel a szomorú tekintetű, enyhén megbillent fejtartású mellszobornak.

Párkányi alkotása merőben eltér a „hagyományos” József Attila ábrázolásoktól. Nyilván a tragikus végre utalás szándékával, a kő és márvány posztamenseket vasúti talpfákból összezsavarozott széles téglahasábbal váltotta ki. Erre állította a keskeny, ejtett vállú, mellmagasságban elvágott bronz figurát.

Költőnk ábrázolásai csaknem minden esetben – említettünk példákat! – találgatásra készítetik a szemlélőt: „Mely életkor vonásait őrizi a megfaragott, bronzba öntött, fába vésett arcmás?” Esetünkben sem könnyű megtalálni a választ. Talán a külsejét, megjelenését, ruházatát jellemző szövegek segítségünkre lehetnek. Vágó Mártának – első találkozásuk alkalmával – a húszas éveiben járó költő „sápadt arca, leszegett feje, szöghaja, vékony, kopott ruhás figurája” okozott meglepetést. „Megnéztem őzbarna szemét, finom, gyűrött arcát” – jegyezte föl emlékezéseiben. – „A durva metszésű, kicsi, groteszk orr, a túlméretezett nagy száj akkor még nem tűnt fel nekem, inkább elmosódottnak, fakónak láttam az arcát”.

Az érzékletesen rögzített karakterjegyek egy része ráillik szobrunkra, de ezzel együtt sem lehet jellemzője egy fiatal, gyakran gyötrődő férfinak.

Fodor András a *Kései sirató* idejében – 1935-ben – készült fotóját vette szemügyre, amely „a magára maradt, szeretetre éhes férfi fájdalom”-t örökítette meg kendőzetlen őszinteséggel.

Értelmezése elvezethet a megrázó tekintetű szobor egyéniesítő erejének felismeréséhez: „A szemgödrükbe esett, karéjos, fénytelen szemek mintha tárgyaltalanul, valami bizonytalan rettenetbe figyelnének” – írja a képet vizsgálva – „a félredöntött fej, lekonyuló bajusz, a dudorodó, meztelen halánték, de még a rövidre nyírt haj örvénye is valami befelé csavarodó nagy szomorúságot, üzőttséget tükröz”.

A szobor betájolható életrajzi vonatkozásai valószínűleg ezzel ki is merülnek, de a szobrász egyébként sem egyetlen pillanat rögzítésére törekedett. Az eljövendő tragédia árnyékkörébe tartó, testileg-szellemileg elgyötört költő leépülésének plasztikai megformálása vezérelte.

Egy hosszú életszakasz negatív eredőit sűrítette egyetlen mellszoborba. Ennek érdekében választotta meg kompozícióját, a mintázás módját, módosította a testarányokat. Elődnek – vállalhatóan! – talán Melocco Miklós deheroizáló szobrát

tekinthetjük, de Párkányi bátran tovább lépett: fokozni tudta a versben leírt, „a test biológiai bomlásának nyers” valóságát.

Első pillantásra az erőteljes felütést eredményező, aránytalanul terebélyes posztamens ragad magához. A vasúti tragédiára utaló, durván megmunkált, a használat nyomait őrző fahasábkollekciónak kompozicionális szerepe van. Tömege mintegy kiemeli a megviselt, magába roskadt férfialak elesettségét, amelyet drámaivá fokoz a szobor mintázásának kifejező elevensége, a ruházat szakadozott felülete. Feltűnő hangsúlyt kapott a mélyen nyitott, széles szárnyú kabáthajtóka, amely szinte kiemeli az anatómiai részleteket kidomborító „meghúzott” nyak formáját.

Mint hajló ágvégen megfáradt madár, ül a tengelyéből két irányba kitérő nyakon a jellemző hajformával koronázott fej, amely részleteiben és összhatásában a merengő vesztes lélekállapotát tükrözi:

„Úgy leszakadtam minden más világról,
ahogyan lehull a gyümölcs az ágról”.

A szobrászi szándék egyértelmű: az anatómiai formák expresszív transzformációjával mintegy megnöveli a magányosan vívódó költő megrázó pillantású arcmásának hitelességét. A mélyen ülő szemek „ágyát” a felmagasodó, kiugró homlok és az erősen kidomborított pofacsontok fogják közre. A beesett arcot tovább tagolja a jellegzetes bajusz, a kellően testes orr, a visszafogottan hegyes áll, a hangsúlyos fülek. Csupa olyan anatómiai-plasztikai elem, amely megkülönbözteti szobrunkat más József Attila ábrázolásoktól és a környezettel összhangban, szinte rímeli a jövőjét vizionáló, a sorssal megbékülést elfogadó költő verssoraira:

„és most könnyezve hallgatom,
a száraz ágak hogy zörögnek.”

Párkányi Raab Péter „ifjonti” József Attila szobra a költői és szobrász életpálya összevetésében, jelképi tartalmakat hordoz. Modelljének végső stációjára, szomorú végkifejletére, ugyanakkor egy pályakezdő szobrászművész első lépteire emlékeztet. Olyan szobor, amelyre alkotója már hírnév és elismerések birtokosaként, egyetemes értékeket hordozó magyar szobrok teremtőjeként is megelégedéssel tekinthet. Az egyébként kilúgozott témából eredeti művet mintázott, amely kiállta az idő próbáját.

AZ ÍRÁSHOZ FELHASZNÁLT MŰVEK:

1. Kortárs Magyar Művészeti Lexikon I–III. Bp., 1999–2001.
2. József Attila összes versei. Bp., 1966.
3. Fodor András: Így élt József Attila. Bp., 1980.
4. Vágó Márta: József Attila. Bp., 1978.
5. Wehner Tibor: A hazugság és a hiány szobrai. Bp., 2001.
6. Prohászka László: Szoborsorsok. Bp., 1994.
7. Kernács Gabriella: Melocco Miklós. Bp., 1985.
8. Harangozó Márta: Varga Imre. Bp.
9. Heitler László: Marton László. Bp., 1985.
10. Az Internet adatbázisai, honlapjai

tekinthetjük, de Párkányi bátran tovább lépett: fokozni tudta a versben leírt, „a test biológiai bomlásának nyers” valóságát.

Első pillantásra az erőteljes felütést eredményező, aránytalanul terebélyes posztamens ragad magához. A vasúti tragédiára utaló, durván megmunkált, a használat nyomait őrző fahasábkollekciónak kompozicionális szerepe van. Tömege mintegy kiemeli a megviselt, magába roskadt férfialak elesettségét, amelyet drámaivá fokoz a szobor mintázásának kifejező elevensége, a ruházat szakadozott felülete. Feltűnő hangsúlyt kapott a mélyen nyitott, széles szárnyú kabáthajtóka, amely szinte kiemeli az anatómiai részleteket kidomborító „mehúzott” nyak formáját.

Mint hajló ágvégen megfáradt madár, ül a tengelyéből két irányba kitérő nyakon a jellemző hajformával koronázott fej, amely részleteiben és összhatásában a merengő vesztes lélekállapotát tükrözi:

„Úgy leszakadtam minden más világról,
ahogyan lehull a gyümölcs az ágról”.

A szobrászi szándék egyértelmű: az anatómiai formák expresszív transzformációjával mintegy megnöveli a magányosan vívódó költő megrázó pillantású arcmásának hitelességét. A mélyen ülő szemek „ágyát” a felmagasodó, kiugró homlok és az erősen kidomborított pofacsontok fogják közre. A beesett arcot tovább tagolja a jellegzetes bajusz, a kellően testes orr, a visszafogottan hegyes áll, a hangsúlyos fülek. Csupa olyan anatómiai-plasztikai elem, amely megkülönbözteti szobrunkat más József Attila ábrázolásoktól és a környezettel összhangban, szinte rímeli a jövőjét vizionáló, a sorssal megbékülést elfogadó költő verssoraira:

„és most könnyezve hallgatom,
a száraz ágak hogy zörögnek.”

Párkányi Raab Péter „ifjonti” József Attila szobra a költői és szobrász életpálya összevetésében, jelképi tartalmakat hordoz. Modelljének végső stációira, szomorú végkifejletére, ugyanakkor egy pályakezdő szobrászművész első lépteire emlékeztet. Olyan szobor, amelyre alkotója már hírnév és elismerések birtokosaként, egyetemes értékeket hordozó magyar szobrok teremtőjeként is megelégedéssel tekinthet. Az egyébként kilúgozott témából eredeti művet mintázott, amely kiállta az idő próbáját.

AZ ÍRÁSHOZ FELHASZNÁLT MŰVEK:

1. Kortárs Magyar Művészeti Lexikon I–III. Bp., 1999–2001.
2. József Attila összes versei. Bp., 1966.
3. Fodor András: Így élt József Attila. Bp., 1980.
4. Vágó Márta: József Attila. Bp., 1978.
5. Wehner Tibor: A hazugság és a hiány szobrai. Bp., 2001.
6. Prohászka László: Szoborsorsok. Bp., 1994.
7. Kernács Gabriella: Melocco Miklós. Bp., 1985.
8. Harangozó Márta: Varga Imre. Bp.
9. Heitler László: Marton László. Bp., 1985.
10. Az Internet adatbázisai, honlapjai